

סימן כג דין ירושה ברוצח מורישו

ראשי פרקים

- א. ירושת בן סורר ומורה
- ב. ראית האו"ש מדברי האשה התקועית לדוד המלך
- ג. הפקעת ירושה מדין קנס

במי שרצח את אח אשתו, כשלנרצח אין הורים או צאצאים אלא שתי אחיות בלבד, שבעלה של אחת מהן הוא הרוצח. השאלה הנשאלת: האם כיון שאחות הרוצח יורשת מחצית מנחלת אחיה, ונכסים אלו יהיו כנכסי מלוג שלבעל יש בהם זכויות, האם הדבר מונע ממנה לרשת את נכסי אחיה?

א. ירושת בן סורר ומורה

תחילה עלינו לברר אם מי שרצח את מורישו, יכול לרשת את נחלתו. הרמב"ם בהל' ממרים (ז, יד), כתב וז"ל:

"בן סורר ומורה הרי הוא ככל הרוגי בית-דין שממונם ליורשיהו, אע"פ שאביו גרם לו סקילה, הרי הוא יורש כל נכסיו."

מדברי הרמב"ם נראה לכאורה שאביו יורשו אע"פ שהוא גרם לו סקילה, מפני שהסקילה לא בוצעה ע"י אביו אלא ע"י בית-דין, וע"כ דינו ככל הרוגי בית-דין שממונם ליורשיהם. אולם אם אביו הרגו בפועל אינו יורשו, דדוקא במקום שהוא היה הגורם ולא ההורג בפועל דינו לרשת את הנהרג, משא"כ כשהאב היה המוציא לפועל של ההריגה. אך אפשר דבנידון בן סורר והרוגי בית-דין, אף אם היה המוציא לפועל של ההריגה, כיון דמצוה קעביד, יורש את הנהרג.

ונראה שאף ההווא אמינא של הרמב"ם אינה מעיקר דין ירושה אלא מקנס שקונסים את הרוצח. וכן נראה מדברי הרדב"ז (בהל' ממרים שם) שהקשה על הרמב"ם מה חידש בדבריו, וכי מי ירשנו אם לא אביו, "וכי בר מתא דקשא לירות"? ותירץ הרדב"ז, דסלקא דעתך אמינא כיון שאין לו יורש אלא אביו, נוחש שמא עיניו נתן בממונו, ויתקנו רבנן שלא ירשנו אביו משום והייתם נקיים, קמ"ל דלא חיישינן להכי ואביו יורשו. וא"כ מבואר שההווא אמינא היתה שלא ירשנו אביו מכח תקנת חכמים וקנס שיקנסוהו ולא מעיקר דין ירושה.

אלא שלכאורה יש להבין בקושית הרדב"ז, הרי יתכן שאביו לא ירשנו, ויורשי אביו (אחיו, סבו, דודו - של הנרצח) המה ירשוהו. ועוד, גם ע"פ תרוצו עדיין קשה על ההווא אמינא של הרמב"ם, שאם נקנס את אביו, וכי בר מתא דקשא ירשנו. אלא נראה לחלק בין אם המניעה בירושה הינה מעיקר דין ירושה, א"כ אין אביו נקרא יורש להעביר את הנחלה הלאה ליורשיו, שמהתורה הופקע ממנו שם יורש,

משא"כ אם המניעה הינה מדין קנס, א"כ לא נפקע ממנו שם יורש אלא שקנסו את האב שבפועל לא ירש. וע"כ צ"ל, דבקושינו שאל הרדב"ז על עיקר דין ירושה, וכי מי ירשנו אם לא אביו, דאם אביו אינו יורשו מעיקר הדין א"כ אין לו יורשים, ומי ירשנו, ותיירץ דכוונת הרמב"ם שלא ירשנו מדין קנס, ואם הוא אינו יורשו מדין קנס, מ"מ יורשיו של האב נכנסים לנחלת הבן-סורר, דרק לדידיה קנסינן ולא ליורשיו. ובזה מובן מה שתירץ, דאם אביו לא היה יורשו היו יורשי האב יורשים אותו, משא"כ בקושיא שהקשה ע"פ ההבנה שהרמב"ם סבר שמעיקר הדין היה מקום להפקיעו מירושה, לכן הקשה דא"כ מי ירשנו.

ונראה דהא דלא קנסוהו הוא מפני שיש לו תרתי לטיבותא, גם מפני שלא הוא זה שביצע בפועל את מעשה הרציחה אלא רק מכח היותו גורם, וכן מפני שעשה את ציווי התורה בבן סורר ומורה, אבל בלאו הני תרתי, קנסינן ליה. אבל מעיקר דין נחלה לא מצאנו שיפקיעו ירושת יורש בגלל שרצח היורש את מורישו.

ב. ראית האו"ש מדברי האשה התקועית לדוד המלך

ובאור שמח (בהל' ממרים שם) הביא ראייה לדברי הרמב"ם מדברי האשה התקועית לדוד המלך (שמואל ב יד, ה-ז):

"ויאמר לה המלך מה לך, ותאמר אבל אשה אלמנה אני וימת אישי. ולשפחתך שני בנים, וינצו שניהם בשדה ואין מציל ביניהם, ויכו האחד את האחד וימת אותו. והנה קמה כל המשפחה על שפחתך ויאמרו תני את מכה אחיו ונמיתוהו בנפש אחיו אשר הרג ונשמידה גם את היורש..."

הרד"ק מפרש שם (פס' ז) שבני המשפחה כוונתם להשמיד את היורש כדי שיזכו הם בירושה, וא"כ מוכח שאף שהרגו את מורישם, מ"מ זוכים בירושה. ולמש"כ לעיל בדברי הרמב"ם דדוקא בנידון בן סורר לא קנסינן, א"כ יש מקום לחלק בין נידון האשה התקועית לנידון הרמב"ם, דבנידון האשה התקועית היה אסור לבני המשפחה להרוג את הורג אחיו, שהרי אין להם דין של גואל הדם כמבואר ברד"ק שם; "כי אין עליהם דין ומשפט להמיתו אע"פ שהרג את אחיו, כי לא היו שם, כמו שאמר הכתוב ואין מציל ביניהם, ואין דין בני מסור להם אלא לשמים ולא לבית-דין". וא"כ אם היו הורגים אותו היו עושים שלא ע"פ דין ונהרגים על ידו, וא"כ בכהאי גוונא ודאי דלרמב"ם קנסינן להו שלא ירשו. ודברי האשה התקועית אפשר שמכוונים לעיקר דין ירושה, או שבני המשפחה היו סבורים שירשו מפני שהיו סבורים שיש להם דין של גואל הדם ומותר להם להורגו, והיא זו שאמרה לדוד המלך שאין לבבם חם וכל כוונתם היא על הירושה (עיין ברד"ק שם), אבל אין הכי נמי, אם היו רוצחים אותו שלא ע"פ דין, בית-דין קונסין אותם שלא ירשו את ירושת הנרצח.

ומפרשו של הרד"ק על המילים "ואין מציל מידם", מבואר שלא היו עדים ברציחתו. לפ"ז אפשר דאף אם מעיקר דין ירושה אין הרוצח יורש את הנרצח, מ"מ היינו דוקא כשיש עדים שרצח אותו, שאף אם ע"פ דין היה שאין יורשו, היינו דוקא כשרצחו בעדים, אבל כשקנסינן ליה שלא ירש, נראה שניתן לקונסו אף בראיות פחותות מעדים, ואין לדיין אלא מה שענינו רואות ויכול לקונסו אף במקום שאין דין הרוצח למיתה. אך ברור שאי-אפשר לפרש בדברי הרד"ק שאין הרוצח יורש את הנרצח, וכוונת בני המשפחה היתה לרשת את חלק הנרצח בירושת האב, דא"כ גם ללא רציחת הרוצח ירשו חלק הנרצח בירושת האב, שהרי הם הקרובים ביותר לנחלה אחרי

הרוצח.

אמנם גם כשרצח ללא עדים יש מקום לחלק בין דין מיתה לרוצח לבין דין ירושה, דכאשר הודה בעצמו שרצח, אף דאין אדם משים עצמו רשע, מ"מ לענין ממון (בין אם מדין קנס ובין אם מעיקר דין ירושה) הודאת בעל-דין כמאה עדים דמי ולא יורשו. וע"כ אפשר דאף אם האח הודה שרצח את אחיו, כיון דהרד"ק מיירי לענין עיקר דין ירושה ולא לענין קנס, ירש את אחיו.

ובמצודות-דוד שם (פס' ז), פירש וז"ל:

"גם את הירוש. ר"ל, כמו שהשמיד הוא את אחיו מורישו, כן נשמיד גם אותו שהוא הירוש את אחיו."

מלשון המצודות נראה שהכוונה לשם "ירוש" ולא לירוש בפועל, ואפשר דס"ל דאה"נ דאינו יורש בפועל את נחלת אחיו. אך כדברי הרד"ק נמצא בפירושו של המלבי"ם, עיי"ש.

אך אם נאמר דהרד"ק והמלבי"ם מיירי לעיקר דין ירושה, א"כ מדוע אמרה הגבעונית שאינו חייב מיתה בדין, דלעיקר דין ירושה מה לי אם שרי ליה לגאול את דמו או לא, הרי מעיקר הדין יורשו אף אם דינו למיתה, ורק אם הרד"ק והמלבי"ם מיירי לדין קנס, יש מקום לחלק אם שרי להו להורגו מדין גואל הדם. ואפשר שדבריה אלה מכוונים לעצם ההריגה, שיש עוול בהריגתו, ולא לענין הירושה, דהוי עוול וחמס להורגו כאשר אינו חייב מיתה בידי בית-דין ודינו מסור לשמים.

ג. הפקעת ירושה מדין קנס

הרמב"ם בפ"ו מנחלות הי"ב, כתב וז"ל:

"ישראל שנשתמד יורש את קרוביו הישראלים כשהיה. ואם ראו בית-דין לאבד את ממונו ולקונסו שלא ירש כדי שלא לחזק ידי רשעים, הרשות בידן, ואם יש לו בנים בישראל, תנתן ירושת אביהן המשומד להן. וכן המנהג תמיד במערב."

וכן נראה מדברי הרא"ש בתש' (יז, ג) שאין המומר יורש את אביו, ומיירי מדין קנס, דאל"כ יסתרו דבריו בתש' למש"כ בהלכות (קידושין פ"א הכ"ב), עיין בב"י חו"מ רפג, ד, וכ"פ בשו"ע חו"מ רפג, ב. וע"ע במרדכי (קידושין סי' תצב) שמדבריו נראה דלמר כהן צדק אין המומר יורש את אביו מעיקר הדין ולא מדין קנס, עיי"ש. עוד כתב שם במרדכי, וז"ל:

"ונראה לראבי"ה ... וכן בעל יורש אשתו המומרת לעבודת כוכבים, אפילו אם מת מורישה לאחר שהמירה זכה הבעל בירושתה, ואע"פ שאינה ראויה לקיימה דהוי איסור דאורייתא משנבעלה לעבוד כוכבים מוהיא לא נתפשה שאף העובד כוכבים במשמע, תדע, שלא קנסו לבעל, שהרי כל קנסות בפרק האשה רבה לגבי דינה הן ולא לגבי דידיה ... אבל בנידון זה דמיא למורדת כל זמן שלא גרשה."

מדברי המרדכי עולה דטעם שיורשה בעלה מפני דמיא למורדת, ובמורדת בעלה

יורשה. וסברתו, דבקנס קונסין את מי שיש לקנוס, אך כאשר יש לדבר השלכות לזכויות של אחר, אין מונעים מהאחר את הזכויות מכח הקנס, משא"כ אם מומרת לא היתה יורשת מעיקר דין ירושה, היתה מניעה אף לבעל לקבל את נכסיה, וכמש"כ לעיל. אך צ"ב במרדכי, מה יהיה הדין אם מת מורישה בעודה בחיים לאחר שהמירה דתה, האם המרדכי אמר את דברו במציאות שמתה האשה המומרת ואח"כ מת מורישה, דכיון שזכות הירושה נוגעת מיד ישירות לבעל, לא קנסינן ליה, אבל אם מת מורישה בחיי מומרת, כיון שכעת אין הדבר נוגע ישירות לבעל, ומי יימר שהיא תמות לפניו ותיפול הירושה קמיה דידיה, קנסינן לה ולא תירשנו, או דלמא לא שנא ואף בכהאי גוונא לא מנעו ממנו זכות עתידיה.

מזור לספק זה נמצא בדברי תרומת הדשן (סי' שמט), שהקשה מאי טעמא דראבי"ה (במרדכי הנ"ל) דפסק דבעל יורש את אשתו המשומדת אפילו מת מורישה לאחר שהשתמדה, ואמאי, הא הבעל בא מכוחה של המומרת. ותירץ תרומת הדשן, וז"ל:

"ונראה לחלק שפיר דלא דמיא כלל ירושת הבעל בנכסי אשתו, שנפלה לה הנכסים ממורישיה, לשאר ירושת הקרובים, דבעל בנכסי אשתו אפילו בחייה זכיה טובא אית ליה בגווייה, כדמסיק בפרק החולץ ובפרק הכותב דלאביי ידו כידה ולרבא ידו עדיפא מידה, א"כ מיד שמת מורישה של המשומדת נפלה ירושה לקמיה דבעל טפי מלקמה, דידו עדיפא מידה לרבא דקיי"ל כוותיה."

מדבריו מבואר דהטעם שלא מפקיעים את זכות הבעל בנכסי אשתו המומרת שבאו לה בירושה, מפני שידו עדיפא מידה בנכסיה. לפ"ז ודאי שאף אם נפלה לה ירושה בחייה, אין קונסין אותה מפני שיש לכך השלכה לזכותו של הבעל, וזכותו בנכסים עדיפה מזכותה.

ומדבריו נראה לכאורה דעיקר הטעם הוא מפני שקיי"ל כרבא דידו עדיפא מידה, אבל לדברי אביי שידו כידה, אף שזכותו כעת בנכסים שוה לזכותה, מ"מ קנסינן לה למומרת. והנפק"מ ממחלוקת אביי ורבא אי ידו כידה או עדיפא מידה, תהיה לנדון דידן, דאם ידו עדיפא מידה הוא עיקר הטעם דלא קנסינן לה, א"כ כאן שהבעל הוא הרוצח יש טעם לקונסו, דכיון שכוחו עדיף בנכסים מכוחה, יש לקונסו בנכסים אלו שלא ירש את הנרצח, משא"כ אם ידו כידה, כיון שגם לה זכות בנכסים השוה לשלו, לא קנסינן לה, ויורשת את נכסי אחיה הנרצח. אך לא מסתבר דתרומת הדשן ס"ל דלאביי דידו כידה קנסינן לה, דמהיכי תיתי למנוע ממנה זכות ירושה כשזכותו בנכסים שוה לזכותה. ואף אם ידה היתה עדיפא מידו, מהיכי תיתי להפקיע זכות המיעוט מכח קנס על הרוב. אלא שתרומת הדשן חידש דודאי בירושת אשתו המומרת לא קנסינן לבעל מפני דידו עדיפא מידה, אבל נראה דאה"נ אף אם ידה היתה עדיפה מידו, כיון שיש לו זכויות עכשיו בירושה, לא קנסינן לה. דעיקר הטעם של תרומת הדשן לבאר שאין לנו כח לקנוס אחד ובדרך זו למנוע זכויות של אחר שאינו בכלל הקנס, וע"כ אין נפק"מ אם ידו עדיפא מידה או ידה עדיפה מידו, אך בודאי דכל-שכן הוא היכא דידו עדיפא מידה שאין למנוע ממנו את זכות הירושה.

והנה הרמ"א בחו"מ רפג,ב, מביא את הדין הנ"ל בזוה"ל:

"ובעל יורש במקום אשתו המומרת, אע"פ שמת אביה לאחר שהמירה לעכו"ם, ומתה אח"כ, הבעל יורש, מאחר דידו כידה אין שייך קנס."

וצריך להבין, אמאי נקט הרמ"א בטעמא דמילתא מפני דידו כידה, הא אגן קיי"ל

דידו עדיפא מידה. ובפרט דמקור דברי הרמ"א הינם מתרומת הדשן, ותרומת הדשן הזכיר דבנדון זה לא קנסינן מפני דידו עדיפא מידה. אלא נראה דס"ל לרמ"א דאין נפק"מ ידו של מי עדיפא, כיון שיש לו זכויות כעת בירושה וע"י הקנס יופקעו זכויותיו, לא קנסינן לה וירשת את נחלת מורישה. לפ"ז לא קנסינן נמי בנדו"ד, דכיון דיש לה זכויות, לא קנסינן שלא תירש אף אם ידו עדיפא מידה. [ואין לומר שבית-דין יתנו לה את הירושה ויתנו שלא יהנה הרוצח מהירושה, דלא שייך להתנות בכהאי גוונא ולא מצאנו שקנסו את המומרת ונתנו את הירושה לבעל בתנאי שלא תהנה בהם.].

לאור האמור לעיל נראה דבנדו"ד יורשת האחות את ירושת אחיה הנרצח.

מסקנות

- א. 1. אב יורש את בנו הסורר ומורה, אף שהוא זה שגרם לו סקילה.
2. לסלקא דעתך שאינו יורשו, היינו מדין קנס ולא מעיקר הדין.
- ב. 1. בית-דין יכול למנוע ממומר או משומד ירושה המגיעה לו ע"פ דין, וזאת כדי לא לחזק ידי הרשעים.
2. בעל יורש את אשתו המומרת אפילו מת מורישה לאחר שהשתמדה, שאין מפקיעים זכות הבעל בנכסי אשתו המומרת.
3. אין לקנוס אשה שלא תירש את נכסי מורישה שנרצח ע"י בעלה.